
סוף דבר

מרדכי גלצר

שיצאו לאור בארץ באות חדשה – תנ"ך "קורן" (ירושלים תשי"ט–תשכ"ב), תנ"ך "חורב" (ירושלים תשנ"ו–[תשנ"ח]) ו"כתר ירושלים". אליהו קורן (קורנגולד) ז"ל עיצב את אות "קורן" לתנ"ך הנושא את שמו, בסגנון האות המרובעת הספרדית של ימי הביניים. אות "נרקיס–חורב" של תנ"ך "חורב" עוצבה בידי צבי נרקיס, ייבדל לחיים ארוכים, על פי האות המרובעת של כתבי היד האשכנזיים. אף אות "כתר ירושלים" היא מעשה ידיו של צבי נרקיס. לראשונה בתולדות הדפוס העברי לפנינו עיצוב לדפוס של האות המרובעת הקליגרפית שהיתה נהוגה בספרי המקרא המונומנטליים בארץ ישראל ובארצות מזרח הים התיכון מן המאה העשירית ואילך. באות זו, המזרחית המרובעת, נכתב כתר ארם צובה; ממנה נפתחה לימים האות הספרדית, אולם, בניגוד לאחותה הצעירה,

מהדורת התנ"ך של הרב מרדכי ברויאר, המיוסדת על כתר ארם צובה, יצאה לאור מחדש. שכלול אחר שכלול עברה מהדורה זו עד שהופיעה בשלישית בדמותה החדשה – "כתר ירושלים". על שלושה דברים עומד "כתר ירושלים", פרי יוזמתו של נחום בךצבי, על הנוסח, על העימוד ועל העיצוב. באשר לנוסח ולעימוד, במיוחד בספרי אמ"ת ובשירות, כתבו בפירוט הרב ברויאר בכרך התנ"ך, ועמיתי ד"ר יוסף עופר בקובץ זה. על העימוד ועל העיצוב המפואר כתב נחום בן צבי, לעיל, בתארו את מעשה הספר. צר לי שלא הסתייע הדבר וצבי נרקיס לא תרם את חלקו לקובץ המאמרים הנוכחי. אומר אפוא כמה מלים על האות שבכתר, אות "כתר ירושלים". ספר תנ"ך זה הוא השלישי במניין ספרי התנ"ך